

ZNANJE INTERPRETIRANJA DEDIŠČINE ZA MUZEJE

PRIMER INTERPRETACIJE SITARSTVA V GORENJSKEM MUZEJU

Ključne besede: etnologija, interpretacija dediščine, muzeji, sitarstvo, Gorenjski muzej

UVOD IN OPREDELITEV PROBLEMA

Delo etnologa v muzeju je mnogovrstno in zahtevno. Pridobivamo nove predmete, dokumentiramo, digitaliziramo zbirko, raziskujemo na terenu in v arhivu, postavljamo razstave, pišemo. Naše pripovedi o nekdanjih načinih življenja temeljijo na predmetih, strokovno opredeljenih kot premična dediščina. Kustosi etnologi prejšnje generacije so z izbranimi muzealijami pripovedovali zgodbe o posebnostih našega naroda. Čutili so se poklicane, da posredujejo podobo ljudske kulture in napotke za vrednotenje in ohranjanje tega, kar Slovence identitetno potrjuje.¹

V tujini se je v njihovi generaciji zaradi praktičnih potreb delovanja ustanov naravnih parkov rodila nova stroka, t. i. interpretacija dediščine, to je prenašanje in posredovanje razumevanja, smisla, vrednot, konceptov in odnosov (Keršič Svetel 2010: 6). Posvetovanje Slovenskega etnološkega društva o interpretaciji dediščine (2013), je pokazalo, da se etnologi lotevamo mnogih izzivov interpretacije dediščine. Delujemo med ljudmi in za ljudi, naše občinstvo so najpogosteje tisti, ki jih zanima tradicija in so zato naklonjeni dediščini.

Interpretacija dediščine kot veščina ali umetnost pa ponuja znanje, kako za dediščino navdušiti tudi ljudi, ki jih muzeji ne zanimajo in naš trud zavračajo. Novejša literatura interpretacijo dediščine predstavlja kot stroko, ki pripravi odgovore na zavrnitve v slogu: »Pa kaj?! To ni nič!« (Ham 2013: 9, 23–24, 108). Ena od definicij jo opredeljuje kot orodje, ki pripelje obiskovalca v bližnji stik z dediščino, saj uporablja jezik, ki ga obiskovalci razumejo, in jih usposobi, da se povežejo s svojo dediščino, izkusijo in razumejo to, kar vidijo (Hicira 2005: 17). Druga pravi, da je to komunikacija s poslanstvom, da v svojem občinstvu izzove odkrivanje osebnih pomenov in kovanje osebnih povezav s stvarmi, kraji, ljudmi in koncepti

¹ Pogovor z Anko Novak: muzejsko svetovalko v Gorenjskem muzeju v Kranju, dobitnico Valvasorjeve nagrade za življenjsko delo in Murkovega priznanja za življenjsko delo v etnološki stroki. *Glasnik SED* 1993, 33/2, 2–6.

(Ham 2013: 8). Opredelitev je seveda še več. Slovenski muzealci smo leta 2005 imeli možnost spoznati interpretatorja dr. Johna Veverko (Spletni vir 1) iz ZDA na predavanju v dvorani Ministrstva za kulturo in se udeležiti delavnice v Tehniškem muzeju Bistra, ki jo je vodil in javnosti posredoval gradiva.

Uporabo interpretacije pri vsakdanjem delu je bilo mogoče preveriti ob pripravljanju kataloga in razstave o sitarstvu v letih 2005–2007. Novejša literatura o interpretaciji dediščine pa je odprla vprašanje: Česa pri interpretaciji sitarstva nismo naredili, pa bi z boljšim znanjem lahko in bi pritegnili širši krog obiskovalcev? V nadaljevanju so predstavljena spoznanja iz analize lastnega primera, saj kažejo na neizrabljene možnosti in priložnosti za boljše delo etnologov v muzejih. Zanimala me je refleksija koncepta interpretacijskih dogodkov, povezanih s sitarstvom v Gorenjskem muzeju, s poudarkom na razstavi in spremnem katalogu zanjo. Ugotoviti smo želeli, katere oblike interpretacije smo izbrali in kakšen je bil odziv obiskovalcev in medijev.

PREGLED LITERATURE IN PRAKSE

O SITARSTVU

V vaseh med Kranjem in Škofjo Loko so od 16. do srede 20. stoletja tkali konjsko žimo v sita, ki so jih uporabljali za sejanje moke v gospodinjstvih in mlinih ter praškov v lekarnah, za precejanje tekočin v pivovarnah in gradbeništvu ter pretlačevanje sadja in zelenjave. Več sto različnih vrst sit rumeno-rdeče-črno-belo kockastih in karirastih vzorcev so zelo uspešno izvažali po vsej Evropi. Temeljna zgodovinska in tehnična dejstva o sitarstvu sta objavila prva raziskovalca sitarstva Matevž Oman in Katarina Kobe Arzenšek v 60. letih 20. stoletja (Oman 1964; Kobe 1967). Kobetova je leta 1967 pripravila tudi razstavo o sitarstvu v Tehniškem muzeju Slovenije. V Gorenjskem muzeju je bilo predstavljeno na občasni razstavi Domača obrt na Gorenjskem leta 1965 (Novak 1965: 8). V Loškem muzeju v Škofji Loki si je mogoče ogledati edino stalno postavitev o sitarstvu (Spletni vir 4).

Našo raziskavo smo zato osredinili na do tedaj najmanj prikazan del sitarstva – izdelke in njihovo izdelavo. Za sodelovanje smo prosili etnografske in tehniške muzeje v Avstriji, Italiji, Nemčiji, Belgiji, Španiji, Franciji, na Češkem, Madžarskem, Švedskem, tj. v deželah, za katere smo iz arhivskih virov vedeli, da so tja izvažali kranjska žimasta sita. Izvedeli smo, da so naša barvasta sita enkratna v vsej Evropi. Iz Tehniškega muzeja na Dunaju so nam posredovali opise sitarstva v enciklopedijah 19. stoletja, ki so nam potrdila, da so pri nas

izdelovali sita za vso Evropo, dokler niso v prvi polovici 19. stoletja znanje izdelave sit izvozili na Dunaj in v Pešto.

O INTERPRETACIJI

Veverka je zelo praktično povzel bistvena načela interpretacije kot komunikacijskega procesa. Opozoril pa je tudi, da gre za umetnost razodevanja pomenov in razmerij v dediščini s pomočjo doživetij predmetov, okolja, krajine iz prve roke. Pri načrtovanju interpretacije je svetoval uporabo t. i. Tildenovih namigov:² 1. Izzovi zanimanje občinstva (*provoke*). 2. Poveži z vsakdanjim življenjem obiskovalcev (*relate*). 3. Razkrij bistvo s pomočjo enkratnih sklepov ali stališč (*reveal*). 4. Poveži v celoto s ponazoritvami. 5. Prizadevaj si za enotnost v jeziku in vizualni podobi sporočila (Veverka 2005: 1).

Prvi pogoj za uspešno interpretacijo je pritegniti pozornost obiskovalcev (Ham 2013: 1–51, Spletni vir 3). Zato se snovanje interpretacije začne z iskanjem in oblikovanjem interpretativne »teme«, misli v enem stavku, ki povzema interpretatorjevo videnje, hotenja in koncept obravnavanja tematike. Smisel »teme« je izzvati v obiskovalcih razmišljanje, čim več osebnih misli in povezav s predstavljeno vsebino. Narekuje vse druge korake pri pripravi razstave in drugih oblik interpretacije, kot so publikacije, vodstva, prikazi, sporočila za javnost itn. Ham priporoča shemo TORE uspešne interpretacije: *tema*, ki je *organizirana*, povezana z življenjem in razmišljanjem obiskovalcev (*relevant*) in zabavna (*enjoyable*) (Ham 2013: 19–48). Razvijanju teme namenja zelo veliko pozornosti (Ham 2013: 107–138), ker so brez močne osrednje, povezovalne, za občinstvo privlačne misli, druge tri lastnosti manj pomembne, saj ne spodbujajo osebnega premisleka. Interpretativna tema je oblikovana v eni povedi, torej vsebuje glagol, ki naj bi bil čim aktivnejši in dinamičen. Takšen način oblikovanja zgodbe je precej nenavaden za družboslovce, navajene graditi pripoved z uvodom, jedrom in koncem. Je pa zelo učinkovit, ker na koncu raziskave in na začetku oblikovanja izdelka za obiskovalce premislimo svoje želje in možnosti ter postavimo cilje. Tudi domače reference za kakovostno interpretacijo terjajo skrbno in strateško načrtovanje

² Freeman Tilden je bil prvi, ki je napisal priročnik o interpretaciji dediščine (Tilden 1957). Njegova pravila interpretacije so bila: 1. Če se interpretacija ne poveže z nečim v obiskovalcu – z izkušnjami, osebnostjo, bo sterilna. 2. Informacija ni interpretacija, pač pa interpretacija temelji na informaciji. 3. Interpretacija je umetnost, ki povezuje mnogo spretnosti. Vsake umetnosti se je mogoče naučiti vsaj do določene ravni. 4. Glavni cilj interpretacije ni informacija, ampak provokacija. 5. Interpretacija bolj cilja na predstavitev celote kot na del, nanašati se mora na celega človeka, ne le na eno fazo. 6. Interpretacija za otroke do 12. leta ni samo raztopina prezentacije za odrasle, najboljša je poseben program. Ta pravila interpretatorji dediščine upoštevajo še danes.

teme, ciljev, predmeta interpretacije, ciljne skupine in razloge za interpretacijo, preišljen izbor načinov in sredstev (Keršič Svetel 2010: 8–10).

Evropska središča interpretacije dedišine razvijajo kompleksne metodologije za oblikovanje novih turističnih produktov, torej, kako s pomočjo interpretacije dedišine ustvariti dobiček, nova delovna mesta in kakovosten prostor za srečevanje preteklosti s prihodnostjo (Hicira: 2005: 24–32). Spretnosti interpretacije dedišine so zelo uporabne tudi v klasičnem muzeju za ustvarjanje dobrih konceptov razstav in drugih programov za občinstvo, pripravo panojev in interaktivnih doživetij ter ureditev infrastrukture muzeja (Spletni vir 1).

METODE DELA

Za analizo interpretacije dedišine sitarstva smo izbrali dogodke, povezane s sitarstvom v letih 2007–2013. Podatki za analizo – interpretativni dogodki – so pridobljeni iz arhiva razstav, časopisnih in drugih objav, svojih osebnih delovnih dnevnikov in pričevanj soavtorice Helene Rant, dokumentalistke Gorenjskega muzeja.

Interpretativne dogodke sem glede na obliko interpretacije razdelila na osebne in neosebne. Osebni so tisti, kjer je bil interpretator v stiku z obiskovalci: demonstracija, vodenje, uprizarjanje, pripovedovanje itn., pri neosebnih pa človeka nadomeščajo druga sredstva: table, razstave, tiskovine, avdio in video sredstva itn. (Keršič Svetel 2010: 7–10).

Pri premisleku, kaj bi še lahko naredili, sem se oprla na Sama Hama (2013), usmeritve Johna Veverke (Spletni naslov 1) in Marjeto Keršič Svetel (2010). Za obravnavo sta bila osrednjega pomena razstava *Iz Stražišča po Evropi* v Gorenjskem muzeju poleti 2007 in katalog ob razstavi *Sita iz konjske žime – kockasti in karirasti vzorci*, ki sta temeljna za vse druge interpretacijske dogodke.

Slika 1: Katalog sit iz konjske žime ob razstavi Iz Stražišča po Evropi, Kranj 2007 (foto: H. Rant).

REZULTATI

V preglednicah je seznam dogodkov in izdelkov, ki so bili predmet interpretacije dediščine. Preglednica 1 podaja neosebno interpretacijo dediščine, preglednica 2 pa osebno interpretacijo dediščine.

Preglednica 1: Neosebna interpretacija dediščine sitarstva 2007–2013 (arhiv razstav GM).

Dogodek oz. izdelek	Interpretatorji	Kdaj in kje	Št. Obiskovalcev/ naklada
Katalog SITA. Zakladnica črtastih in karirastih vzorcev	Rant, Bajželj, Eržen	2007, Kranj	300 izvodov
Razstava Iz Stražišča po Evropi – Sita iz konjske žime	Rant, Eržen	5. 7.–15. 10. 2007, GM, Kranj	2096
Kulinarično doživetje na odprtju – ješprenj v solati	Eržen, Perne	5. 7. 2007, GM, Kranj	
Razstavni letak v slo. in angl.	Eržen, Rant	julij 2007, Kranj	
Gostovanje razstave Iz Stražišča po Evropi – Sita iz konjske žime	Rant, Eržen	1. 12.–8. 12. 2007, Stražišče	ok. 1500
Zloženka: 20. stražiški kulturni teden	Eržen, Rant	december 2007, Stražišče	
Koledar 2008 – sitarsko orodje	Eržen (priprava predmetov)	december 2007, Stražišče	
Gostovanje razstave Iz Stražišča po Evropi – Sita iz konjske žime	Eržen, Rant	6. 2.–31. 3. 2008 SEM, Ljubljana	2435
Kulinarično doživetje na odprtju v SEM– ješprenj v solati	Eržen	6. 2. 2008, SEM, Ljubljana	
Razstavna zloženka	Eržen, Rant	februar 2008, Ljubljana	
Gostovanje razstave Iz Stražišča po Evropi – Sita iz konjske žime	Eržen, Rant	3. 3.–20. 4. 2009 TMS Bistra	4684
Kulinarično doživetje na odprtju v TMS – sitarska mešanca	Eržen	3. 3. 2009, TMS Bistra	
Film Izdelava sit iz konjske žime, 4 min.	Rant (scenarij, režija)	2009, Kranj	

www.gorenjski-muzej.si			
Priročnik za tkanje sit, tipkopis	Rant, Bajželj	2009, Kranj	
Gostovanje razstave Iz Stražišča po Evropi – Sita iz konjske žime	Rant	20. 7.–5. 9. 2011 Zavod za turizem Kranj	163
Gostovanje razstave Iz Stražišča po Evropi – Sita iz konjske žime	Rant, Eržen	3. 12. 2011–6. 1. 2012, Kobilarna Lipica	550
Sitarstvo in film Izdelava sit iz konjske žime na stalni razstavi Prelepa Gorenjska	Rant, Eržen	odprtje 20. 12. 2012, grad Khislstein	v letu 2013 7022

Preglednica 2: Osebna interpretacija dediščine sitarstva 2007-2013 (arhiv GM).

Osebna interpretacija	Interpretatorji	Kdaj in kje
Dialog sitar – sitarka na odprtju razstave	Rant, Oman	5. 7. 2007, GM, Kranj
7 demonstracij tkanja sit in vodstev po razstavi	Rant, Eržen	5. 7. –15. 10. 2007, Mestna hiša v Kranju
Predstavitev orodja, postopkov in izdelkov – kataloga sit, razstave	Oman, Bajželj, Rant, Eržen	1. 12. 2007, Stražišče
7 demonstracij tkanja sit in vodstev po razstavi	Eržen, Rant	6. 2.–31. 3. 2008 SEM, Ljubljana
3 demonstracije tkanja sit in vodstva po razstavi	Eržen, Rant, Bajželj	3. 3.–20. 4. 2009 TMS Bistra
Predstavitev na Dnevih etnografskega filma	Rant	15. 3. 2010, Ljubljana
Demonstracija tkanja sit	Rant, Eržen	21. 3. 2009, sejem domače obrti, TD Kranj
Demonstracija tkanja sit	Rant, Bajželj	30. 5. 2009, sejem domače obrti, TD Kranj
Snemanje TV oddaje Polka in majolka	Rant	17. 9. 2010 Kranj, Šmarjetna gora
Demonstracija tkanja sit	Eržen, Oman Rant	26. 9. 2009, Kranj, DEKD
Snemanje oddaje Sledi časa, Radio Slovenija 1	Rant, Oman, Bajželj, Eržen	17. 12. 2009, Kranj
Demonstracija tkanja sit	Rant, Eržen	8. 2. 2011, Kranj, Prešernov semenj
Demonstracija tkanja sit, predstavitev sitarstva	Rant	20. 7. 2011, Zavod za turizem Kranj
Demonstracija tkanja sit	Rant	30. 7. 2011, Kranj, prireditev Kranjski smenj
Demonstracija tkanja sit	Rant, Eržen	18. 9. 2011, Ukanc, Kravji bal
2 demonstraciji tkanja sit in vodstvi po razstavi	Rant, Eržen	3. 12. 2011–6. 1. 2012 Kobilarna Lipica
Demonstracija tkanja sit	Rant, Eržen	8. 2. 2012, Kranj, Prešernov semenj

OBLIKE INTERPRETACIJ

V sedmih letih smo pripravili skupno 15 interpretacij, skupaj s ponovitvami je bilo 48 interpretacijskih dogodkov: katalog, razstava z odprtjema v Kranju in v Stražišču, kulinarično doživetje na odprtju, obrazstavní letak, demonstracije tkanja sit ob javnih in drugih vodstvih, film in priročnik o izdelavi sit, predstavitev sitarstva na razstavi Prelepa Gorenjska. Drugi dogodki – gostovanje razstave z demonstracijami in vodstvi, sodelovanje na sejmih domače obrti in Prešernovem semnju idr. – so se zgodili, ker smo bili povabljeni.

Slika 2: Demonstracija tkanja sit iz konjske žime je privlačna za obiskovalce. Kranj, Prešernov smenj, 2011 (foto: J. Justin).

NEOSEBNE INTERPRETACIJE

Pripravili smo devet izvirnih neosebniñ interpretacij s 17 ponovitvami. Tako razstava *Iz Stražišča po Evropi* kot spremljajoči katalog *Sita iz konjske žime* sta bila namenjena domačinom in turistom na obisku v muzeju, zato sta bila pripravljena dvojezično slovensko-angleško. Sledili smo navodilom Johna Veverke o pripravi besedila in fotografij za panoje ter interaktivnih panojev (Veverka 2005a). Razstavo iz Gorenjskega muzeja (GM) smo v Šmartinski dom v Stražišče preselili z nekaj manj predmeti, ker jih domačini poznajo, saj je v kraju več zasebnih zbirk sitarskih predmetov. Za vsa druga gostovanja, v Slovenskem etnografskem muzeju (SEM), Tehniškem muzeju Slovenije (TMS), v Lipici in v Kranjski hiši (Zavod za turizem Kranj), smo razstavo prilagodili.

Koledar s sitarskimi motivi je izdala Tiskarna Žnidarič iz Stražišča, ki nas je v iskanju novih tem za svoj vsakoletni koledar domače obrti povabila k sodelovanju, naš delež je bil priprava predmetov za fotografiranje.

Film *Izdelava sit iz konjske žime* (Spletni vir 6) in priročnik je Helena Rant zasnovala s ciljem, da bi bili zapisani vsi postopki, ki so potrebni za izdelavo sita iz konjske žime. Film je bil namenjen našemu splošnemu občinstvu, da bi bilo jasneje, kako sita nastanejo, priročnik pa za morebitne zainteresirane za obnovitev izdelave sit za prostočasno ali komercialno rabo. S takšnim namenom je bil pripravljen že tudi katalog sit, v katerem so opisi kot navodila, po katerih je mogoče sito stkati v izvirnem barvnem vzorcu. Na razstavi *Prelepa Gorenjska* v gradu Khislstein smo kotiček s predstavitevjo sitarstva poživili s filmom *Izdelava sit iz konjske žime*.

OSEBNE INTERPRETACIJE

Izvedli smo kar 31 ponovitev 6 izvirnih osebnih interpretacij, večina jih je bila namenjena lokalnemu občinstvu. Za obiskovalce iz tujine smo dve vodstvi z demonstracijo tkanja pripravili v angleščini. Nismo pa pripravili posebnih dogodkov za otroke, smo jih pa vabili k dejavnostim na razstavi: sejanju moke s sodobnejšim sitom, tipanju šopa žime kot konjski rep, pletenju kit iz žime, česanju žime ter risanju vzorcev sit, ki so jih sami obesili na oglasno desko na razstavi. Ob demonstracijah tkanja sit in vodstvih smo prižgali kopijo sitarske lučke, s kolegico pa sva se kostumirali v kopije oblačil s konca 19. stoletja, ki smo jih dali sešiti v ta namen, ali v stara oblačila iz srede 20. stoletja za demonstracije na ulici. Preoblek pa ne bi mogli uvrstiti med dogodke t. i. žive zgodovine, za katere veljajo stroga pravila uprizorjanja (Keršič Svetel 2010: 11). Bližnji stik z obiskovalci je prinesel boljše poznavanje sitarstva in njegovih izdelkov med lokalnim prebivalstvom, saj nam je v drugo na Prešernovem semnju marsikdo rekel, da že pozna barvasta sita. Odmev je bilo tudi povabilo tudi na snemanje zabavne popularne televizijske komercialne oddaje *Polka pa majolka*, ko je gostovala v bližini. Novinar Jurij Popov pa nas je zbral, da smo pripravili oddajo *Sledi časa za Radio Slovenija 1*.

INTERPRETATORJI

Glavnino interpretacije sva opravili s kolegico Heleno Rantovo, ki je bila glavna pobudnica in gonilna moč priprave kataloga in demonstracije tkanja. Občasno pa so se nama pridružili trije domačini iz Stražišča, potomci sitarskih družin, s katerimi sva se povezali v študijskem krožku Sitarstvo, ki ga je Gorenjski muzej organiziral v letu 2001/2002 v Stražišču. Anton

Bajželj, vnuk sitarskih in žimarskih podjetnikov, je za svoje zadovoljstvo raziskal, kako nastane sito. Sitarske tehnike in spretnosti bi zamrle skupaj s sitarji, če ne bi že onemogle tete spraševal tako dolgo, da se mu je posrečilo stkati sito. Soavtorici razstave Heleni Rant je pomagal pripraviti muzejske statve in jo naučil vsega, da je lahko prikazovala tkanje sit. Ni se pa želel izpostavljati pred občinstvom, pridružil se nama je le nekajkrat. Matevž Oman iz Stražišča, najbolj poznan zasebni zbiralec sitarske dediščine in pisec knjige o svoji sitarski družini, je za odprtje razstave v Gorenjskem muzeju pripravil dialog po pripovedovanju svojega deda, kako je snubil babico, z Rantovo sta ga tudi izvedla v stražiskem govoru. V Stražišču je predstavljal postopek izdelave sit in sitarsko orodje iz svoje zbirke. Na Dnevih evropske kulturne dediščine na Glavnem trgu v Kranju je pripovedoval sitarske zgodbe. Mira Perne iz Stražišča nam je stala ob strani z recepti za pripravo sitarskih jedi, ki so jih nekdaj kuhale njena stara mama in tete.

Slika 3: Skupina interpretatorjev sitarstva: (z leve) Tatjana D. Eržen, Anton Globočnik, Matevž Oman, Helena Rant, 2009 (foto: J. Popov).

KRAJ, ČAS, ŠTEVILO OBISKOVALCEV IN ODZIVI MEDIJEV

Razstavo *Iz Stražišča po Evropi* je skupaj videlo 11.428 obiskovalcev, 7022 pa se je s sitarstvom seznanilo na razstavi *Prelepa Gorenjska*. Udeležencev osebnih interpretacijskih dogodkov muzejska dokumentacija ni štela, vendar jih je bilo na demonstracijah tkanja sit v starem Kranju kar precej. Na Prešernovem semnju nismo mogli šteti množice, ki se je več ur zlivala k nam. Za ponazorilo: vseh obiskovalcev semnja je bilo prek 20.000, v razstavne hiše Gorenjskega muzeja jih je v enem dnevu prišlo med 2500 (Mestna hiša) in 4500 (Prešernov spominski muzej), torej od 10 do 20 % vseh.

Največ obiskovalcev razstave smo našli v tudi sicer zelo obiskanem Tehniškem muzeju Slovenije, najmanj pa v razstavišču Kranjska hiša Zavoda za turizem Kranj. Vendar pa nam je prav ta razstava z demonstracijo tkanja sit na Kranfestu ob občinskem prazniku prinesla velik medijski odmev z objavo celostranske fotografije na naslovnici regionalnega časopisa *Gorenjski glas* (Spletni vir 7). Ta časopis je s svojimi prilogami najzavzeteje objavljala novice, intervjuje in predstavitev naših dogodkov v Kranju, nacionalni mediji so objavljali le novice in poročila (Arhiv razstav in objav GM).

RAZPRAVA

Zavedamo se, da muzeji niso le ustanove za predstavitve preteklosti oz. načina življenja, temveč podoba tradicionalnega načina življenja tudi ustvarjajo (Jezernik 2010: 18). Sitarstvo je bilo v Gorenjskem muzeju interpretirano na veliko načinov, vse možnosti pa še niso bile izkoriščene. Že med pripravo razstave *Iz Stražišča po Evropi* smo si želeli pripraviti delavnice ali vsaj inštrukcije, kako tkati žimo, vendar je to gradivo izjemno zahtevno za rokovanje, zato se nam to ni posrečilo. Od osebnih oblik interpretacije bi lahko več časa posvetili pripovedovanju zgodb. Tudi za razglednice in spominke se nismo odločili, niti nismo na razstavi imeli nobenih vsebin na računalniku v interpretacijskem kiosku. Za povečanje števila obiskovalcev v muzeju pa bi bilo pomembno predvsem naslednje.

MOČNA TEMA INTERPRETACIJE

Naša tema je bila oblikovana na podlagi znanstvenih, ljubiteljskih in strokovnih raziskav sitarstva v stavek: *Žimasta sita so enkratna in dragocena slovenska in svetovna kulturna dediščina*.³ Vsebovala je šibek, pasiven glagol biti, ki sam po sebi nima večje moči in

³ Ta tema je bila tudi v velikem nasprotju z razmerami v lokalnem okolju. Sitarstva dediščina namreč ni dobila zadostne politične podpore za javno muzejsko zbirko. Leta 1983 je etnolog Vladimir Knific kot muzej na prostem uredil iz središča Stražišča v vznožje Šmarjetne gore prestavljeno Sicarjevo sitarsko hišo. Dogovor o skrbništvu z lokalno skupnostjo ni in ni stekel. Nikakor ni bilo mogoče dobiti človeka, ki bi skrbel za hišo, končno so se je polastili huligani. Leta 2002 sem na zahtevo KS Stražišče pripravila skupaj z ZVKD Kranj predlog oživitve hiše, za oskrbništvu si je prizadeval bližnji sosed, vendar se ni zgodilo nič (Eržen 2002). Leta 2012 je že zelo poškodovano hišo nekdo požgal in tako dokončal skoraj tridesetletno trpljenje (Spletni vir 5). Po drugi strani pa so vsajštirje domačini kot zasebni zbiralci varuhi družinske sitarske in žinarske dediščine. Morda je razlog za javno zanemarjanje sitarske dediščine v zgodovinskih odnosih med vaščani. Del vaščanov je namreč stoletja živel od obdelave zemlje in reje živine, drugi del od izdelave sit. V 19. stoletju pa je zaradi slabih gospodarskih razmer za obrt mnogo sitarskih družin odšlo drugam in kot dopolnilno dejavnost so začeli tkati sita

privlačnosti. A drugačne teme nismo znali najti. V letih predstavljanja sitarstva smo se naučili, kaj bi lahko pritegnilo ljudi. Na vodstvih po razstavi in še bolj pri predstavitev tkanja sit v starem mestnem jedru Kranja je bilo ogromno ljudi, ki o sitarstvu niso vedeli ničesar, pritegnila jih je le postava človeka v statvah. Ker se jim je pogosto mudilo, smo bili prisiljeni bistveno povedati v nekaj besedah, ki so pritegnile pozornost. Poudarili smo gospodarsko uspešnost sitarstva: *Žimasta sita so bila odličen proizvod, ki se je tako uspešno prodajal po Evropi, da so si posamezniki prisluzili plemiški naziv in bogastvo, množica sitarjev pa preživetje*. Na Prešernovem semnju je bila zaradi velikega števila vsega dobrega in lepega nasičenih obiskovalcev učinkovita le zelo oskubljena, najkrajša možna interpretacija, ki pa je nezgrešljivo izzvala pozitiven Aha!, ko so razumeli, kaj predstavljamo. Pomahali smo z žimo - konjskim repom in povedali, da iz tega tkemo sito za sejanje moke, kar je bilo pred več sto leti izvozna uspešnica. Tako smo pritegnili njihovo pozornost, da jih je začelo zanimati, kako nastaja tkanina iz tankih žim. Nekateri so si ogledali tudi katalog sit, koledar in sita ter se zadržali v pogovoru.

Če bi našo vsebino ustvarjalno premislili z vsebinsko zanimivejšimi univerzalnimi nasprotji, kakor Ham svetuje uporabo Knockanove teorije (Ham 2013: 132), bi gotovo našli še boljše načine, kako spodbuditi obiskovalce k premisleku.

RAZISKAVE ODZIVA UDELEŽENCEV INTERPRETACIJSKIH DOGODKOV

Naše interpretacije sitarstva so bile večinoma oblikovane »učiteljsko« – posredovanje dejstev, spodbujanje doživetij žime in tkanja sit. Preveč dejstev, torej zelo učiteljsko naravnana interpretacija, obiskovalcev ne izziva k premišljanju, ne navdihuje, je dolgočasna, zato nenaklonjeni obiskovalci naša izvajanja preprosto spregledajo in gredo drugam, kjer jim je zanimiveje (Ham 2013: 13). Človeški možgani pač iščejo nagrajujoče izzive in interpretatorji poznajo številne tehnike kot odgovor na to potrebo (Ham 2013: 32, 34, 36 sl., 40, 47 sl.). Cilji naše interpretacije sitarstva so bili naivno zastavljeni, bolj z upanjem in dobrimi željami: 1. obiskovalci si bodo zapomnili, da so sita iz konjske žime nekdam zelo uspešno prodajani izdelek iz okolice Kranja, 2. občudovali bodo množico različnih karirastih in kockastih vzorcev, 3. zato bodo tovrstno dediščino ohranjali, kjer koli se bodo srečali z njo.

tudi kmečki ljudje. Plačilo za izdelovanje sit se je močno zmanjšalo, sitarji so otepali hudo revščino (Kobe Arzenšek 1967: 32). Odnosi med kmečkim in sitarskim delom vaške skupnosti so bili zelo konfliktni (Oman 2002: 354). So pa tudi osebni razlogi za zavračanje spomina na sitarstvo, ki koreninijo v zelo zgodnjem in intenzivnem vključevanju otrok v izdelavo sit (Oman 2002: 290).

Nismo si prav dobro predstavljali, kako obiskovalci premišljajo in dojemajo, delali smo »na pamet«, po občutku.

Interpretatorji po svetu si pomagajo z raziskavami odziva na interpretacijske dogodke – razstavo, vodstvo, prikaz. Tako lahko preskusijo, kako je delovalo to, kar so si zamislili, in ali so zadani cilji interpretacije uresničeni. Če bi obiskovalcem dali izpolniti preprosto anketo ali vprašalnik (Ham 2013: 167, 236–241), bi tudi mi lahko sistematično sledili njihovim odzivom in sporočilom, ki so jih odnesli s seboj iz muzeja.

Ob tem imamo muzealci pomisleke, da takšen odnos do naših obiskovalcev ni etičen, da ljudi pravzaprav manipuliramo. Naj spomnim: muzejske razstave in spremljajoči interpretativni dogodki so sredstvo komunikacije, so specifična oblika družbene zavesti, ki se ukvarja s posebnimi oblikami njene objektivizacije, da bi iz njih potegnili najboljše elemente znanosti, tehnologije ali umetnosti. Predmeti, izbrani in postavljeni v nove zgodbe, so le približek stvarnosti (Hudales 2010: 18, 25). Naša interpretacija dediščine postane manipulacija, kadar ciljamo na čim enotnejši odziv občinstva in v ta namen uporabimo učinkovita orodja prepričevanja (Ham 2013: 157, 163–164).

Raziskave odziva obiskovalcev so bile za nas novost, ki se je nismo lotili. Njihov odziv na naša izvajanja smo doživljali ob branju zapisov v knjigi vtisov, še bolj pa v pogovorih po demonstracijah in vodstvih. Včasih so nas zelo presenetili, saj so premišljali povsem po svoje. Takrat je to sprožalo slab občutek, da naše delo ni bilo dobro opravljeno. V resnici so bili prav ti odzivi dokaz dobre interpretacije, ki v ljudeh izzove premišljanje, to pa je njen glavni cilj.

SKLEPI

Znanstvena samozadostnost muzejskih strok nima odgovorov na upadanje števila obiskovalcev, ki smo jim zaradi mnogoplastne krize priča zadnja leta. Jasno pa je, da se moramo v muzejih bolj posvetiti našim obiskovalcem in zanje pripravljati čim zanimivejše in mikavnejše dogodke. Ljudje se izogibamo dolgočasnim postavitvam in šolskim uram podobnih dogodkov. Interpretacija dediščine je komunikacija s poslanstvom, da ljudi izzove k odkrivanju osebnih pomenov in kovanju osebnih povezav z dediščino. Zato je za muzealce interpretacija dediščine zelo potrebno znanje. Predstavljeni primer interpretacije sitarstva v Gorenjskem muzeju v letih 2007–2013 omogoča premislek o lastnem delovanju, pa tudi spodbuja druge, da svoje delo premislijo z vidika drž, orodij in spretnosti interpretacije

dediščine. Spodbuda k premisleku in drugačnemu ravnanju z dediščino in muzeji, zasnovana na novih in drugačnih znanjih morda rodi tudi nov dialog med etnologi muzealci ali celo širše.

VIRI IN LITERATURA

Arhiv razstav in objav Gorenjskega muzeja za leta 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013

Arhiv razstave Iz Stražišča po Evropi, Gorenjski muzej

ERŽEN Dolžan, Tatjana

2002 *Sitarska hiša v Stražišču*. Tipkopis v arhivu etnološkega kustodiata Gorenjskega muzeja, Kranj, (11 str.).

HAM, Sam H.

2013 *Interpretation – Making a Difference on Purpose*. Golden, Colorado: Fulcrum Publishing.

HICIRA

2005 Pere Izquierdo Tugas, Jordi Juan Tresserras in Juan Carlos Matamala Melin (ur.), *The Hicira Handbook*. Barcelona: Heritage Interpretation Centres..

HUDALES, Jože

2010 Muzejske razstave med znanostjo in ideologijo. V: Božidar Jezernik (ur.), *Med prezentacijo in manipulacijo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Zupaničeva knjižnica; 33), 25–41.

JEZERNIK, Božidar

2010 Nacionalizacija preteklosti. V: Božidar Jezernik (ur.), *Med prezentacijo in manipulacijo*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Zupaničeva knjižnica; 33), 7–23.

KERŠIČ SVETEL, Marjeta

2010 Strokovna izhodišča za smernice in standarde kakovosti na področju načrtovanja interpretacije dediščine podeželja. V: Lili Mahne idr. (ur.), *Identiteta je tudi interpretacija preteklosti*. Cerknica: Slovenska mreža za interpretacijo dediščine, Notranjski ekološki center, 5–18.

KOBE ARZENŠEK, Katarina

1967 *Sitarstvo na Gorenjskem (zgodovinski oris)*. Ljubljana: Tehniški muzej Slovenije (Publikacije Tehniškega muzeja Slovenije; 13).

NOVAK, Anka

1965 *Domača obrt na Gorenjskem*. Kranj: Gorenjski muzej.

OMAN, Matevž

1964 Od žime do sita. *Loški razgledi* 11: 69–81.

2002 Sitarji in mačkovci. V: Matej Oman in Tatjana D. Eržen (ur.), *Stražiše pa Strašan*. Kranj: Gorenjski muzej, 354–355.

VEVERKA, John

2005 *Interpretive Exhibition Planning, Resource Articles* (zgoščenka), Ljubljana: Ministrstvo za kulturo.

2005a Planning truly "Interpretive" Panels. V: *Interpretive Exhibition Planning, Resource Articles* (zgoščenka), Ministrstvo za kulturo, Ljubljana.

ZAKLADNICA ČRTASTIH IN KARIRASTIH VZORCEV.

2007 *Vzorci sit iz konjske žime sitarjev iz Stražišča, Bitenj in drugih vasi med mestoma Kranj in Škofja Loka*. Kranj: Gorenjski muzej.

SPLETNI VIRI

Spletni vir 1: John Veverka & Associates, JVA, <http://www.heritageinp.com>, 3. 2. 2014.

Spletni vir 2: O interpretaciji, Slovenska mreža za interpretacijo dediščine, <http://www.smid.si>, 5. 2. 2014.

Spletni vir 3: What is interpretation, JVA, <http://www.heritageinp.com>, 3. 2. 2014.

Spletni vir 4: Sitarstvo, Loški muzej Škofja Loka, <http://www.loski-muzej.si>, 5. 2. 2014.

Spletni vir 5: Ogenj uničil sitarsko hišo, objekt kulturne dediščine, *Delo* 7. 2. 2014, <http://www.delo.si>, 6. 2. 2014

Spletni vir 6: Razstave/Zbirke/Sita iz konjske žime, Gorenjski muzej, <http://www.gorenjski-muzej.si>, 7. 2. 2014

Spletni vir 7: Poletna noč v jopicah, Vilma Stanovnik, časopis Gorenjski Glas 2. 8. 2011, <http://www.gorenjskiglas.si>, 6. 2. 2014.

RAZSTAVE

IZ STRAŽIŠČA PO EVROPI, SITA IZ KONJSKE ŽIME. Avtorici Helena Rant, Tatjana Dolžan Eržen, oblikovanje Studio Oreh, Gorenjski muzej, Kranj, 5.7.-15.10.2007, občasna razstava, gostovanja: Stražišče - Šmartinski dom, 1. 12.–8. 12. 2007, Ljubljana - Slovenski etnografski muzej, 6. 2.–31. 3. 2008, Bistra - Tehniški muzej Slovenije, 3. 3.–20. 4. 2009, Kranj - Zavod za turizem Kranj, 20. 7.–5. 9. 2011, Lipica - Kraška hiša v Kobilarni Lipica, 3. 12. 2011.–6. 1. 2012.

PRELEPA GORENJSKA. Vodja projekta stalne razstave ddr. Verena Vidrih Perko, avtorska skupina ddr. Damir Globočnik, mag. Tatjana Dolžan Eržen, Beba Jenčič, ddr. Verena Vidrih Perko, mag. Monika Rogelj, mag. Marjana Žibert, arhitekt razstave Željko Kovačić, zvočni prostori Boštjan Perovšek, Gorenjski muzej, Kranj, 20. 12. 2012–, stalna razstava.

FILMI

IZDELAVA SIT IZ KONJSKE ŽIME Stražišče pri Kranju, 2009. Scenarij in strokovno vodstvo Helena Rant, snemanje in montaža Drago Fon in Jure Niedorfer, režija Drago Fon in Helena Rant, producent Gorenjski muzej, 2009. Digitalno, 4 min., igrano-dokumentarni film.

THE KNOWLEDGE OF HERITAGE INTERPRETATION FOR MUSEUMS: INTERPRETATION OF HORSES-HAIR SIEVE MAKING IN THE GORENJSKI MUZEJ (REGIONAL MUSEUM OF GORENJSKA)

Key words: ethnology, interpretation of heritage, museums, horsehair sieve making

Interpretation of heritage is a skill or an art of communication with the mission to its audience to challenge the detection of personal meanings and forging personal connections with things, places, people and concepts. It has been presented to Slovenian museum staff by dr. John Veverka at a lecture and a workshop in the year 2005. The author of the article with colleague Helen Rant applied the new knowledge in the Gorenjski muzej when preparing the catalogue and the exhibition of dyed out skill of horse hair sieve making, helped by private collectors and grandsons of sieve makers Anton Globočnik and Matevž Oman. Recent literature on heritage interpretation has raised the question: What knowledge was lacking at the interpretation of horse hair sieve making to attract more visitors? In seven years (2007-2013),

we prepared a total of 15 interpretations, along with all repetitions 48 interpretation events. These were: catalogue and exhibition *Iz Stražišča po Evropi* (From Stražišče across the Europe), 2007, in Gorenjski muzej in Kranj. The exhibition housed in local community house in Stražišče, 2007, Slovene Ethnographic Museum in Ljubljana, 2008, Technical Museum of Slovenia located in Bistra, 2009, Turist Board Kranj, 2011, and at last Lipica Stud Farm, 2011. We prepared culinary experience at the openings, an accompanying exhibition leaflet, public tours of the exhibition with demonstration of weaving horse hair sieve. Demonstrations of weaving horse hair sieve also took part at various fairs in Kranj. We produced a film and prepared a manual for manufacturing horse hair sieves and a broadcast for Radio Slovenia. Sieve making has also been included on the permanent exhibition *Prelepa Gorenjska* (Beautiful Gorenjska in Khislstein Castle in Kranj. All together 11,428 visitors saw the exhibition *Iz Stražišča po Evropi* and 7,022 of them *Prelepa Gorenjska*. Number of visitors of demonstrations of weaving a horse hair sieve at fairs in Kranj, can be only estimated to several thousand.

Better knowledge of heritage interpretation would help us in particular:

1. in creating a more dynamic theme for building the interpretation and 2. at research of visitors responds to get to know them better. Our original theme was weak, later we found a better one: *Horse hair sieves were an excellent product, very successfully sold across Europe to great profit, two of sieve- traders were awarded the noble title, but the crowd of sieve makers worked for mere survival.* The interpretation of sieve making was mostly designed as teaching - communicating the facts, stimulating experiences of horse hair as a special material which hardly can be woven. Researches on the response of visitors were novelty for us and we have not even addressed at. We experienced the response of visitors to our implementation while reading the records in the book of impressions and even more so in interviews after the tours of the exhibition and demonstrations.